

УДК 811.161.2:654.197.000.32(043.3/.5)

Л. В. Завальська

кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету
«Одеська юридична академія»

**РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ЗАХИСТУ
В УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ТОК-ШОУ**

У статті досліджено вияв комунікативної стратегії захисту, що використовується як реакція адресата в разі обрання співрозмовником конфліктних стратегій мовленнєвої взаємодії в політичних ток-шоу. Здійснено огляду підходів до визначення та виокремлення комунікативних стратегій та представлено розгорнутий аналіз стратегії захисту в інтерактивному політичному дискурсі. Обґрунтовано, що захисна стратегія пов'язана з комунікативною поведінкою адресата політичного конфлікту, який має слабішу позицію, мени переконливу для аудиторії, але захищає свої переконання, опонуючи до позиції мовця. За таких умов адресат реагує на агресивну мовленнєву поведінку мовця, але не погоджується з ним, не прагне порозумітися, а навпаки – роздмухує конфлікт і виступає в позиції політичного опонента. З'ясовано, що стратегія захисту репрезентована комунікативними тактиками виправдовування, ухилення від відповіді та протидії провокації.

Ключові слова: політичний дискурс, політична комунікація, ток-шоу, комунікативна стратегія, комунікативна тактика.

Постановка проблема в загальному вигляді. Український політичний дискурс (далі – ПД) є організованим типом комунікативної взаємодії, що передбачає виявлення комунікативних стратегій (далі – КС) і комунікативних тактик (далі – КТ), що сприяють реалізації комунікативної інтенції. КС потрактовують як це план, схему реалізації мовцем комунікативного наміру, що передбачає поетапне використання мовних засобів для отримання потрібного результату або впливу на співрозмовника. Стратегія є не лише прерогативою мовця, який ініціює спілкування, а й адресата, який оперує відповідними стратегіями. КС мають конкретне втілення через КТ – мовленнєву дію, скеровану на здійснення комунікативного наміру мовця в межах обраної стратегії. Мовленнєва взаємодія в політичній комунікації, зокрема в інтерактивному спілкуванні під час різноманітних політичних ток-шоу, передбачає планування поетапних дій і загальний план взаємодії, реалізованої через глобальну реалізацію комунікативного наміру у вигляді КС, що потребує ґрунтовного дослідження окремих аспектів поведінки комунікантів у стратегічному аспекті.

Мета дослідження полягає у виокремленні стратегії захисту як реакції адресата на обрання мовцем конфліктної поведінки в політичному дискурсі, що зумовило необхідність розв'язання наступних **завдань**: визначити поняття комунікативних стратегій і тактик, проаналізувати інтерактивне спілкування в українських політичних ток-шоу, з'ясувати особливості стратегії захисту й залучених для її реалізації відповідних тактик.

Ступінь дослідження проблеми в лінгвістиці. Серед актуальних проблем лінгвопрагматики особливе місце належить КС і КТ. Р. Водак акцентує увагу на різноманітних стратегіях, які «дають змогу дійти згоди з реальністю, що є частиною процесу соціалізації» [1, с. 212]. У лінгвістиці як тотожні терміни використовуються «комунікативна стратегія» (Т. А. ван Дейк, О. С. Іссерс, О. О. Селіванова), О. П. Сковородников, О. С. Снітко, Т. Є. Янко та ін.), «мовленнєва стратегія» (А. І. Башук, А. Р. Габідулліна, Й. М. Дзялошинський і Н. М. Пільгуй, О. О. Сідак та ін.) і «дискурсивна стратегія» (Ю. В. Краснопольова, З. І. Резанова, С. К. Романюк, О. В. Суха, Л. А. Фірстова та ін.). Проблематика КС була розвинена в межах аналізу дискурсу: Т. А. ван Дейк розрізняє макростратегії контекстуальні і текстові (синтаксичні, семантичні, схематичні) [2, с. 50–65]. Подальше розгортання теорії КС значною мірою перебувало під впливом цих ідей, оскільки розуміння дискурсу, а також процеси його породження та сприйняття є не хаотичними, а спланованими діями, вони ґрунтуються на пропозиційному змісті й актуалізують певні КС. К. Ф. Седов називає КС «загальними прагмалінгвістичними принципами реалізації іллокутивного змісту» [5, с. 35]; О. О. Селіванова вважає, що КС є «складником евристичної інтенційної програми планування дискурсу, його проведення й керування ним із метою досягнення кооперативного результату, ефективності інформаційного обміну та впливу» [6, с. 607]; Т. Є. Янко вважає, що КС «полягає у виборі комунікативних намірів, у розподілі квантів інформації за комунікативними складниками й у виборі порядку слідування комунікативних складників у реченні» [8, с. 38], О. Л. Михальова потрактовує КС як «план оптимальної реалізації комунікативних намірів, що враховує об'єктивні і суб'єктивні чинники та умови, у яких відбувається акт комунікації і які у свою чергу зумовлюють не лише зовнішню і внутрішню структуру тексту, а й використання певних мовних засобів» [4, с. 45]. На думку О. С. Іссерс, спілкування є не хаотичним набором реплік та висловлень, а впорядкованим явищем, тому опис цієї впорядкованості передбачає визначення стратегічних прийомів і напрямів, отже, КС «охоплює планування процесу мовленнєвої комунікації залежно від конкретних умов спілкування й особистостей комунікантів, а також реалізацію цього плану. Іншими словами, мовленнєва стратегія становить комплекс мовленнєвих дій, скерованих на досягнення комунікативної мети» [3, с. 54]. Ми витлумачуємо КС як план, схему реалізації мовцем комунікативного наміру, що передбачає поетапне використання мовних засобів для отримання потрібного результату або впливу на співрозмовника.

Викладення основного матеріалі дослідження. Комунікативна взаємодія в ПД передбачає виокремлення конкретних способів реалізації комунікативного наміру, інтенції через особливі моделі поведінки учасників. Зважаючи на те, що метою ПК є боротьба за владу, то загальна характеристика всіх стратегій – це агональність, тому що саме вона становить сутність ПД. Типологію КС, реалізованих у ПД, пропонує українська дослідниця Л. Л. Славова. Вона виокремлює дві мегастратегії – кооперативну і конфронтативну, потрактуючи мегастратегію як «комплекс тактико-стратегічних дій, до яких вдається мовна особистість з метою реалізації цільової настанови дискурсивної взаємодії» [7, с. 204], серед яких однією зі стратегій є КС самозахисту.

Ми вважаємо, що стратегія захисту пов'язана з комунікативною поведінкою адресата політичного конфлікту, який має слабшу позицію, менш переконливу для аудиторії, але захищає свої переконання, опонуючи до позиції мовця. За таких умов адресат реагує на агресивну мовленнєву поведінку мовця, але не погоджується з ним, не прагне порозумітися, а навпаки – роздмухує конфлікт і виступає в позиції політичного опонента. Загалом КС захисту характерна не для мовця, а для адресата, який займає активну позицію в діалогічній взаємодії і використовує свою комунікативну платформу для критики опонента. Захист за таких умов перетворюється на конфліктний тип спілкування, тобто на розгорнуті відповіді програмного характеру.

КС захисту реалізована за допомогою тактик виправдовування, ухиляння від відповіді та провокації. Ми розуміємо КТ як конкретний спосіб реалізації КС, мовленнєву дію, скеровану на здійснення комунікативного наміру мовця в межах обраної КС.

КТ виправдовування є реакцією на конфліктну тактику звинувачення та образи. У такому разі КТ виправдовування реалізується лише за умови попереднього звинувачення, тому переважно її реалізують у діалогічній взаємодії, напр.: В. Ягун: *Ну, по-перше, Петрулевич відсторонений від прямої оперативної роботи.* О. Ляшко: *Сидить чи ні?* В. Ягун: *Ви знаєте, я до судових органів не маю ніякого відношення.* О. Ляшко: *Не сидить?* А. Куликов: *Пане Ляшко, спокійно.* В. Ягун: *Ну, я винен у тому, що не посадив...* О. Ляшко: **Винен** (Свобода слова, 2014). Формулювання уточнювальних або альтернативних питань вимагає конкретної відповіді, що уможливорює їх використання з метою звинувачення. Адресат змушений виправдовуватися, відповідаючи на такі питання, тому одним із варіантів, представлених у наведеному прикладі, є згода зі звинуваченням.

Іншим виявом КТ виправдовування є зустрічний напад, що передбачає відмови від виправдовування в агресивній формі і невизнання своєї провини, напр.: М. Добкін: *...якщо ви дійсно хочете отримати від мене конструктивну відповідь, яку країну я хочу бачити, яку країну я хочу будувати, з ким я це хочу робити, то не треба мене записувати до лав Нацгвардії. Якщо мені потрібно буде взяти автомат в руки, я його візьму. Але повірте мені: стояти я*

буду не в рядах Національної гвардії, куди ви збираєте за принципом особистої відданості і вірності, а буду стояти... Ю. Тимошенко: *А в російській армії?* М. Добкін: **Послухайте, не вам вирішувати, що я буду робити. Але стояти я буду за свою Батьківщину. Прийде час, потрібно буде – встану** (Свобода слова, 2014).

Тактика ухиляння від відповіді передбачає відволікання від теми розмови або взагалі зміни тему за допомогою зустрічного питання, напр.: І. Крулько: *...Ви представляєте політичну силу, яка насправді сьогодні підтримує усю цю жахливу ситуацію на Донбасі, яка спричинилася до того, що ця ситуація там виникла. Чому вона виникла? Тому що ви спекулюєте на почуттях людей. Як спекулювали тоді, так спекулюєте і зараз. Бо розказували тим людям, що треба захищати мову російську, розказували, що треба автономію, брехали прямо, що Донбас кормить всю Україну. **Це ж була відверта брехня. Ну не кормить зараз Донбас – Україна ж живе якимось.*** М. Скорик: *А чому в нас долар упав з 8-ми до більше ніж 20-ти?* (Свобода слова, 2014). Тут КТ виправдовування нагадує комунікативне ігнорування, однак відрізняється тим, що адресат не відмовляється обговорювати проблеми та уникає взаємодії з мовцем, а лише змінює напрям розмови. Такий прийом потрактовуємо як ухиляння від відповіді, він передбачає актуалізацію так званого «паралельного» спілкування, коли обидва учасника розгортають спілкування за різними векторами, представляючи різні теми, значною мірою суміжні за змістом.

Однак найпростішим способом ухиляння є повторення питання мовця адресатом, що створює ефект відповіді, але після повторення слідує інформація, не пов'язана із сутністю питання, напр.: А. Куликов: *Які у вас підстави називати сьогоднішнє голосування антиконституційним?* В. Рабінович: *Ви знаєте, у мене, як і у всіх людей України, думка дуже проста: все, що спрямоване на зубожіння людей, **антиконституційно.** І я вважаю, що ... от дивіться: не можна називати, хороший уряд або поганий. Ну, якщо ми з вами через тиждень відчуваємо, що у нас в кишені ... в кишені менше, ніж було, – значить, весь тиждень було **антиконституційним*** (Свобода слова, 2014). Через використання трюїзмів, загальних фраз семантичне наповнення відповіді мінімальне і є, на нашу думку, ухилянням від відповіді.

Тактика протидії провокації характерна для політиків, які схильні не до активних мовленнєвих дій, а до прихованих, імпліцитних. Такі мовці намагаються не брати активної участі в розмові, тому проти них задіюють провокативні прийоми. Провокатор ставить запитання, на яке має відповідати мовець, проте останній намагається ухилитися від прямого виступу, роблячи паузу в промові. КС захисту передбачає різні типи протидії агресивній мовленнєвій поведінці, зокрема і провокативній, напр.: Т. Березовець: *...Я коли заходжу в якийсь, там, ресторан чи заходжу в якийсь супермаркет, я його завжди бачу з Тягнибоком. Ну, так часто трапляється: ми чомусь із ними стикаємося. І немає їхніх дружин, але вони завжди ходять удвох.* А. Куликов: **Ну, вас пере-**

слідують, пане Березовець. Т. Березовець: *Але вони завжди ходять... Да. Вони чомусь ходять удвох. Можливо, він боїться його відпустити, що щось йому там не те скажуть...* (Свобода слова, 2014). Іронічна репліка ведучого тут має спровокувати політика на конкретну розмову, проте той продовжує тему, не звертаючи увагу на провокацію. На нашу думку, мовленнєва провокація покликана змінити напрям взаємодії.

Ігнорування свого політичного опонента або звичайного співрозмовника також може сприйматися як політична провокація, напр., розмова О. Ляшка з І. Марковим: І. Марков: *Ось я бачив Ваш ефір на іншому ток-шоу. Ось Ви так мене не любите, тому що виступаю категоричним противником прийняття закону з гомосексуалізму? З гомосексуалізму?.. Чи Вам таке завдання на Банковій дали? Дайте мені відповідь, будь ласка.* О. Ляшко: *Я вам відповім, нешановний товариш Марков. Для того, щоб ви зрозуміли, чого я вас не люблю, гляньте на себе у дзеркало. Гляньте на свою бандитську рожу. І ви поймете, чого не тільки я вас не люблю – вас не люблять ваші виборці, вас не люблять українські громадяни. Ні, він хотів почути відповідь – він її отримав.* І. Марков: *Вам не вдасться мене спровокувати, Ляшко* (Свобода слова, 2013). Тут мовленнєві дії сприймаються не як оборонна, а як наступальна тактика політичного інтерактиву, оскільки передбачають не лише ігнорування репліки співрозмовника, а і його особисто, як політика та мовну особистість. Отже, політики-провокатори реалізують себе й у спілкуванні, тому КС захисту передбачає відповідну КТ, здатну протидіяти їхній поведінці.

Висновки і перспективи дослідження. КС захисту пов'язана з комунікативною поведінкою адресата політичного конфлікту, який має слабшу позицію, менш переконливу для аудиторії, але захищає свої переконання, опонуючи до позиції мовця, та захисту репрезентована КТ виправдовування, ухиляння від відповіді та протидії провокації. Тактика виправдовування є реакцією на КТ звинувачення: адресат представляє мотивацію власної поведінки, вчинків, загальних подій, проте здійснює здебільшого це у формі нападу, протидії, зустрічних звинувачень, що посилює елементи конфліктної взаємодії. КТ ухиляння від відповіді характерна для політиків, що налаштовані на конфліктну взаємодію та готові до відкритого конфлікту: вони вступають у діалог, але не дають прямих відповідей на поставлені питання, вдаючись до «паралельної» комунікації, змінюючи тему розмови або використовуючи семантично порожні повідомлення. КТ протидії провокації має характер випередження дій співрозмовника і використовується проти мовних особистостей конфліктного типу.

Література

1. Водак Р. Язык. Дискурс. Политика. Волгоград: Перемена, 1997. 139 с.
2. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. Москва: Прогресс, 1989. 312 с.
3. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва: КомКнига, 2006. 288 с.

4. Михалева О. Л. Политический дискурс: Специфика манипулятивного воздействия. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 256 с.
5. Седов К. Ф. Дискурс и личность: Эволюция коммуникативной компетенции. Москва: Лабиринт, 2004. 320 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістична енциклопедія: Напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
7. Славова Л. Л. Мовна особистість лідера у дзеркалі політичної лінгвоперсоналогії: США – Україна. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 360 с.
8. Янко Т. Е. Коммуникативные стратегии русской речи. Москва: Языки славянской культуры, 2001. 384 с.

References

1. Vodak R. Yazyk. Diskurs. Politika [Language. Discourse. Politics]. Volgograd: Change, 1997. 139 p.
2. Dyck van T. A. Yazyk. Poznaniye. Kommunikatsiya [Language. Cognition. Communication]. Moscow: Progress, 1989. 312 p.
3. Issers O. S. Kommunikativnyye strategii i taktiki russkoy rechi [Communicative strategies and tactics of Russian speech]. Moscow: KomKniga, 2006. 288 p.
4. Mikhaleva O. L. Politicheskiy diskurs: Spetsifika manipulyativnogo vozdestviya [Political discourse: Specificity of manipulative influence]. Moscow: Book House "LIBROKOM", 2009. 256 p.
5. Sedov K. F. Diskurs i lichnost': Evolyutsiya kommunikativnoy kompetentsii [Discourse and personality: Evolution of communicative competence]. Moscow: Labyrinth, 2004. 320 p.
6. Selivanova O. O. Suchasna linhvistychna entsyklopediya: Napryamy ta problemy [Modern linguistic encyclopedia: Directions and problems]. Poltava: Environment-K, 2008. 712 p.
7. Slavova L. L. Movna osobystist' lidera u dzerkali politychnoyi linhvopersonolohiyi: SSHA – Ukraina [Linguistic personality of the leader in the mirror of political linguo-personology: USA – Ukraine]. Zhytomyr: ZhSU Publishing House. I. Franko, 2012. 360 p.
8. Yanko T. E. Kommunikativnyye strategii russkoy rechi [Communicative strategies of Russian speech]. Moscow: Languages of Slavic Culture, 2001. 384 p.

Zavalska L. V.

IMPLEMENTATION OF COMMUNICATIVE PROTECTION STRATEGY IN UKRAINIAN POLITICAL TALK-SHOWS

The article examines the manifestation of the communicative strategy of protection, which is used as a reaction of the addressee in the case of the interlocutor's choice of conflicting strategies of speech interaction in political talk-shows. An overview of approaches to defining and distinguishing communication strategies is presented and a detailed analysis of defense strategy in interactive political discourse is presented. It is argued that the defensive strategy is related to the communicative behavior of the addressee of a political conflict, who has a weaker position, less convincing to the audience, but defends his beliefs by opposing the position of the speaker. Under such conditions, the addressee reacts to the aggressive speech behavior of the speaker, but does not agree with him, does not seek to understand, but on the contrary - inflates

the conflict and acts as a political opponent. The defense strategy was found to be represented by communicative tactics of justification, evasion of response and counteraction to provocation.

Key words: political discourse, political communication, talk show, communicative strategy, communicative tactics.